

Атанас Ваташки

СВЕТИ ЮСТИН ФИЛОСОФ И МЪЧЕНИК И НЕГОВИЯТ ВЪЗГЛЕД ЗА ОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ ХРИСТИЯНСТВО И ФИЛОСОФИЯ

Abstract: *Atanas Vatashki, Saint Justin, Philosopher and Martyr, and his view for the the relationship between Christianity and philosophy.*

The aim of the article is to study the attitude of one of the earliest and most well-known apologists towards Greek philosophy. In it, St. Justin is regarded as an authentic Christian and biblical thinker, rather than simply a “Christian Middle Platonist.” He demonstrates a deep understanding of philosophy, which enables him to discern both the differences and similarities between Christianity and philosophy. In his thought, the best intellectual and moral achievements of Greek philosophy are seen as a way to approach God through reason, a process that is ultimately supported by Him. However, this search finds its fulfillment in the person of the Lord Jesus Christ.

Keywords: *Christianity, Philosophy, Faith and Reason, Logos*

„Той е човек, изкачил височините на философията,
гръцка и чуждестранна; той е преизпълнен
с голяма ученост и с богатствата на знанието“
(св. патр. Фотий Цариградски)

Св. Юстин Философ и Мъченик¹ е един от първите християн-

¹ За св. Юстин Философ и Мъченик срв. Илия Цоневски. *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели*. София, 1986, с. 91-103; Leslie Barnard. *Justin Martyr. His life and thought*. Cambridge, 1967; Richard Norris. *God and world in Early Christian theology: A study in Justin Martyr, Irenaeus, Tertullian and Origen*. London, 1966; Иван Реверсов. *Апологеты. Защитници Христианства*. Санкт-Петербург, 2007, с. 36-75. Посочките към двете апологии на св. Юстин са по

ски апологети въобще и е считан за най-видния от тези на II в. Това го поставя като родоначалник на все още формиращата се богословска мисъл в нейното отношение към заобикалящия свят, към езическата култура. В някои от своите възгледи – като този за християнското отношение към философията, или за метода на тълкуване на Стария Завет, св. Юстин става обект на подражание от следващите църковни писатели и свети отци на Църквата. В този смисъл приносът му към развитието на християнското богословие е изключително значим. А мъченическата му смърт в Рим се превръща в едно свидетелство за целия му живот. Този подвиг, както и неговата начетеност карат църковния писател Тертулиан да го нарече „философ и мъченик“¹. Същото прозвище използва и св. Йоан Дамаскин, а св. Атанасий Александрийски го определя като „мъченик и философ“².

Св. Юстин е роден в град Флавия Неаполис (Сихем), Палестина³. Смята се, че произхожда от гръко-римско колонистко семейство. Приема кръщение през 30-те години на II в., След като става християнин се установява за дълго време в столицата на империята – Рим. Възможно е там да основава катехизическо училище. Немалко изследователи обаче смятат, че не става дума за трайно установена институция (като Александрийската), но че християнският учител пътува периодично в различни части на империята, където преподава – и съответно разпространява благовестието. Важно е да се отбележи, че дори след като приема християнството, св. Юстин продължава да носи философска мантия⁴. Причината трябва да се потърси в това, че

изданието: Leslie Barnard. *St. Justin Martyr. The First and Second apologies*. Mahwah, New Jersey, 1997 – към изданието е наличен информативен за мисълта на св. Юстин увод, донякъде различаващ се от едноименното му съчинение, споменато по-горе. Посочките към „Диалог с Трифон юдеина“ пък са по: Thomas Falls. *St. Justin Martyr. The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God*. Washington, D.C., 2008.

¹ Тертулиан. Против Валентинианите, V (съчинението е цитирано по изданието: Philip Schaff. *Ante-Nicene Fathers. Vol. III, Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*, 2017).

² Срв. T. Falls. *St. Justin Martyr. The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho...*, p. 17 (n. 52).

³ Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, I.

⁴ Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Диалог с Трифон юдеина*, I.

той гледа на християнството като на Божествена философия и, според проф. Илия Цоневски, вероятно смята, че по-този начин би могъл по-успешно да привлече вниманието на езичниците към Божественото учение¹. В Рим негов ученик е асирийският църковен писател и апологет Тациан. В столицата на империята св. Юстин е наклеветен пред държавните власти от философа-киник Кресцент – когото в своята „Втора апология“ св. Юстин изобличава в клевети срещу последователите на Христос², и заради християнската си вяра, заедно с още шестима мъченици, е обезглавен през 60-те години на II век³.

Творчеството на християнския апологет, в частта си, която е достигнала до нас, и която се счита за безспорно автентична, се състои от три съчинения. Те са „Първа апология“, „Втора апология“ и

¹ Срв. Илия Цоневски. "Древните християнски апологети и гръцката философия" – В: *Годишник на Духовната академия* (ГДА), т.VII, 1957/1958. София, 1958, с. 208.

² Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Втора апология*, III. В същата глава Мъченикът допуска, че е възможно да бъде убит, вследствие на донос от определени хора, вкл. Кресцент. За сведения относно неговата смърт вж. Евсевий Кесарийски, *История на Църквата*, книга IV, 16.

³ Срв. Анна Глазер-Цветкова. *Раннохристиянски автори и произведения*. София, 2015, с..., 35-38. Актовете на мъченичеството му, както и на още шестима християни са запазени в три като цяло сходни версии – А, Б, В, като втората се смята за най-достоверна. Мъчениците са доведени пред градския префект на Рим Рустик, задето не искат да принесат жертва пред идолите на римските богове. Те смело изповядват вярата си в Исус Христос. След като са накарани да принесат жертва на идолите под заплахата от смъртно наказание, те отказват на основата на християнската си вяра. Поради това Рустик заповядва да бъдат бичувани и обезглавени. „Тогавашветите мъченици излязоха на обичайното място за прославяне на Бога, и бяха обезглавени, изпълнявайки напълно своето свидетелство на акта на вяра в нашия Спасител“. Превод на актовете е направен от колежата-докторант Ангел Петков в неговата защитена дисертация, носеща заглавие „Аскезата на древния християнски мъченик в сблъсък с традиционния езически морал“. В своята „Реч против елините“ Тациан пише следното: „Кресцент, който направи своето гнездо във великия град, надмина всички хора в своята противоположна любов и беше силно отдаден на любовта към парите. Все пак този човек, който твърдеше, че презира смъртта, беше толкова уплашен от смъртта, че се постара да я причини на Юстин и на мен... защото чрез прокламирането на истината, той (св. Юстин – бел.м.) осъди философите, че са чревоугодници и измамници“ (Реч против елините, XIX). В посочения текст Тациан не казва, че Кресцент е успял да я причини на св. Юстин (очевидно не е успял и на самия Тациан). От него обаче става ясно, че конфликтът с киническия философ има своя предишна история.

„Диалог с Трифон юдеина“¹.

Първа апология е отправена до император Антоний Пий (138-161), осиновените от него Марк Аврелий и Луций Вер (които св. Юстин нарича „философи“), както и Римския Сенат. Творбата е писана някъде през първата половина на 50-те г. на II в. Произведението се състои от 68 глави и има формата на петиция, която е възможно дори да е била представена лично на императора, каквато практика е съществувала по това време².

Втора апология се смята, че е написана не много след първата, вероятно през 60-те г. на II в.³ Тя е по-кратка по обем и се състои от 15 глави. Конкретен повод за написването ѝ е осъждането на смърт на трима християни от Римската власт, само заради тяхната вяра⁴. От липсата на увод във Втора апология, както и от загатванията в нея към другата⁵, може да се приеме, че е в органична връзка с Първа

¹ Юдеинът Трифон понякога се идентифицира с равина Тарфон, съвременник на християнския апологет, но подобна идентификация е малко вероятна. Причините за това, според Л. Барнард, са различия в характера на двамата. Докато равинът Тарфон е яростно настроен срещу християнството, Трифон излъчва дух на умереност и толерантност и дори е прочел Евангелията, нещо забранено за юдеите по това време. Освен това Трифон е мирянин, който не владее еврейски, докато Тарфон – равин – срв. L. Barnard. *Justin Martyr. His life and thought...*, p. 24, 39; T. Falls. *St. Justin Martyr. The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho...*, p. 139. Подобен дух излъчва и св. Юстин. Според Юлиан Великов: „Това, което завинаги ще отличи този ранен християнски апологет е неговата емпатия, допускането на Далечния/Различния в такава близост, от която, ръка за ръка, той с готовност ще извърви пътя на съмненията на своите опоненти и с желание ще сподели и поправи, с ясното съзнание за собствената немощ.

Обръщенията „приятели“, „приятели мои“ и изрази, сред които „позволи ми“, „ще се постарая“, „както ми се струва“ сред много други, разкриват ролята, в която апологетът се поставя (сякаш педагогически). Присъствието им в речника му в чувствителна степен обезсилва евентуалната негативна реакция на опонентите, а духовното изживяване му дава дара да погледне на човешката „другост“ като „многост“ (*Знание, взаимност и философия в ранните свети отци и църковни писатели*. [Русе], 2019, с. 121-122).

² Срв. L. Barnard. *St. Justin Martyr...*, p. 104 (н. 6).

³ Срв. *Пак там*, p. 11, 99 (бел. 32).

⁴ Срв. T. Falls. *St. Justin Martyr. The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho...*, p. 115.

⁵ Томас Фолс привежда като такива примери гл. 4, 6 и 8 от *Втора апология* – вж. St. Justin Martyr. *The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho...*, 26, н. 20.

апология.

И двете апологии имат за цел да убедят държавните власти, че обвиненията срещу християните са неверни, преследванията срещу тях – несправедливи, както и се стремят да подчертаят духовно-нравствената и интелектуална сила на християнството.

Третото запазено произведение на св. Юстин – „Диалог с Трифон юдеина“¹, е и най-обширният му труд. Състои се от 142 глави. „Диалог“ се отнася до събития, случили се през 30-те години на II в. Тъй като авторът цитира в Диалога своята Първа апология, той трябва да е писан след нея, вероятно ок. 160 г. Текстът описва философското търсене на св. Юстин, откриването му на християнството и преди всичко свидетелства за полемиката между него – от една страна, и евреинът Трифон и неговите приятели – от друга, върху текстове от Стария Завет и тяхното отношение към Исус Христос.

Както бе споменато, св. Юстин Философ и Мъченик носи философска мантия. Не е никак случайно, че Трифон юдеинът го нарича „философ“, както се назовава и самият той². За разлика от философите обаче, той проповядва не някакво собствено учение, а това на Господ Исус Христос, на което изцяло се е предал интелектуално и сърдечно, и което счита за истинската философия. Проф. Илия Цоневски пише: „И след като приел християнството св. Юстин наистина останал философ, но той станал християнски философ, проникнат от убеждението, че чрез вярата в Христа – Сина Божи, той е навлязъл в нова област на познанието“³. Със своето положително отношение за съвместимостта между християнство и философия, както и между вяра и разум, св. Юстин се явява родоначалник на множество църковни писатели и свети отци, които ще приемат и доразвият неговите възгледи. Според изследователят Лесли Барнард св. Юстин е автор, който се явява своего рода пионер на гръцката апологетика. Той си поставя за цел не просто да отхвърли несправедливите обвинения срещу християните, но „да покаже, че философията е истинна,

¹ В българската богословска традиция обикновено се говори за „Разговор с Трифон юдеина“, каквото название приема Илия Цоневски в своята „Патрология“, но, тъй като диалогът търси сходство с Платоновите диалози, това наименование е по-точно.

² Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Диалог с Трифон юдеина*, I, VIII.

³ И. Цоневски. *Древните християнски апологети...*, с. 209-210.

разумът – духовна сила, а християнството – пълнота и на двете¹.

Св. Юстин поддържа мнението (на Платон), че за благоденствието на държавата е нужно управляващите да обичат мъдростта, т.е. да се занимават с философия². Обръщайки се към управляващите, той им казва, че е нужно да издават своите решения следвайки благочестието и философията³. Философията не просто има своята важност за християнството, но тя ни и води към Бога. По думите му: „Философията е най-великото притежание и най-скъпоценна пред Бога, към Когото ни води и с Когото ни обединява, и наистина свети са тези хора, които ѝ се отдават“. Истинската ѝ природа обаче убягва на мнозина и това се вижда от факта, че различните философски школи си противоречат помежду си⁴. На философията ѝ е отделено висше призвание: търсенето на Бога. С нотка на неодобрение той признава, че мнозинството от философите не се интересуват от това дали съществува само един Бог или повече, дали има Божествен промисъл, както и дали това знание е важно за човешкото щастие. Мъченикът счита християнството за единствената полезна философия⁵. Богословът Ричард Норис обяснява, че във виждането на раннохристиянския автор философията представлява не толкова спекулативна система, колкото стремеж към търсене и „виждане“ на Бога. И съответно за него християнството е не сбор от спекулативни идеи, но нещо, което „предлага като реалност онова, което философията само обещава: свързването на човека с Бога“. И все пак, ако за древния апологет християнството е философия, то това не означава, че между тях трябва да се постави знак за пълно равенство. Християнството също така и се различава от нея, понеже философията се базира на вродените у човека способности на неговия ум, докато християнството представлява Божествен дар, Откровение на Бога⁶.

Според св. Юстин философите, заедно с „истински благочес-

¹ Срв. L. Barnard. *Justin Martyr. His life and thought...*, p. 4; И. Цоневски. *Древните християнски апологети...*, с. 210.

² Срв. Платон. *Държавата*. София, 2014. 473D. Цитатът от св. Юстин не е съвсем точен.

³ Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, III.

⁴ Срв. *Диалог с Трифон юдеина*, II.

⁵ Срв. *Пак там*, I, VIII.

⁶ Срв. R. Norris. *God and world in Early Christian theology...*, p. 38-39.

тивите“; са насочвани от разума да обичат истината. Всичко, което е противно на нея, в теоритичен, или практически план, се отрича и от самия разум¹. Както и сред християните има хора, които само носят това наименование, но животът им е покварен (и следователно са само по име християни), така и сред философите има само по име „философи“, които не се държат достойно за своето занимание².

Според апологета, в различни отношения християнското учение има свои паралели с философията, както и с древните поети. Това не означава, че между тях трябва да се постави знак за равенство. Християнството е по-сходно с истината или по-скоро то е самата истина, понеже представлява учението на Въплътената Истина. Обсъжданите паралели са действителност поради две причини: (1) заради просвещаващото влияние на Логоса сред всички хора, включително сред философи и поети, в резултат на което у тях са налични „семена истина“; (2) и поради факта, че древните философи заемат свои учения – като тези за безсмъртието на душата и наказанието след смъртта, от старозаветните пророци, благодарение на които успяват да ги разберат³.

Християнството има прилика с учението на Платон, че всички неща „са подредени и направени от Бога“⁴ (и все пак се различава,

¹ Сrv. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, II.

² Сrv. *Първа апология*, IV.

³ Сrv. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, XLIV; *Втора апология*, XIII. Св. Юстин е първият от аполоетите, който възприема възгледа, че философите (особено Платон) са заемали някои от своите учения от старозаветните пророци и особено от св. прор. Мойсей, които обаче не са били способно да разберат добре (сrv. *Първа апология*, XLIV, LIX, LX). Тази идея, която има своите корени при Филон Александрийски, става широко разпространена сред ранните аполоети след св. Юстин. Ричард Норис отбелязва, че тя (поне доколкото се отнася до Платон) се корени в разбирането на апологета, че Мойсей е по-древен автор от Платон и че между техните писания има прилики. Според споменатия изследовател, следствие от твърдението за по-голямата древност на св. Мойсей е не просто, че Платон е заемал от него, а че в пророческите му писания се открива чистата и пълна форма на учението, което споделят. Т.е. „по-древната мъдрост е по-автентична и заслужаваща доверие“ (сrv. R. Norris. *God and world in Early Christian theology...*, p. 40-41).

⁴ Св. Юстин приема, че вселената е създаден от безформена материя, както учи Платон, който е взел това си учение от Мойсей – сrv. *Първа апология*, X, LIX, LXVII. Изглежда, че аполоетът не вижда противоречието по отношение на въпроса за материята между библейският разказ за сътворението и учението на Платон. Това

като твърди, че Бог е Творец, а не просто оформител на материята); в есхатологичен план то има прилика със стоиците¹ относно това, че светът ще свърши (и все пак се различава от тях, защото не смята, че Бог е подвластен на този край, и също, защото той представлява окончателен, не постоянно повтарящ се край); то има прилика и с различни поети и философи (напр. Платон²), когато казва, че ще има следсмъртна награда за праведните и наказание за нечестивите³, разбира се, различавайки се в различни подробности⁴. И различни учения, относно Исус Христос или факти от живота Му имат някакви по-малко или повече смътни аналогии в древногръцката религия. Тези прилики се дължат не на това, че християнството е взаимодействало от нея, а че то (имащо своите основи във времето още преди раждането на Спасителя) е по-древно, а демоните са вдъхновили древните поети да кажат същото⁵.

Някои западни изследователи нарочват св. Юстин в някакъв

обаче не навежда категорично към мисълта, че св. Юстин разглежда материята като съвечна на Бога – той никъде не твърди, че редом с Бог съществува несътворена материя. Когато пише, че Бог е създал вселената от безформена материя, е възможно също така да има предвид материя, която преди това Бог е сътворил в безформено състояние. Още повече, че на няколко места св. Юстин твърди, че всичко е създадено от Бога (срв. *Първа апол.*, XIII, XVI, LVIII; *Диалог с Трифон юдеина*, LXII), а това изключва възгледа, че тази материя е била съвечна на Твореца – срв. L. Barnard. *Justin Martyr. His life and thought...*, p. 111-113. От запазените мъченически актове на св. Юстин и шестимата други християни, които са убити заедно с него, се вижда, че на въпроса на префекта Рустик за това каква вяра св. Юстин изповядва, последният отговаря (освен останалото) „Вярата, че ние благоговейно поддържаеме отношение с Бога на християните, Който вярваме, че е Създател и Творец на целия свят от началото, на всичко видимо и невидимо...“ (Срв. Мъченичество на светите мъченици Юстин, Харитон, Харито, Евлипист, Хиеракс, Пайон и Либериян (Версия Б). В: Петков, А. *Аскезата на древния християнски мъченик...*).

¹ Основна разлика между тези две учения според него, е че докато стоиците приписват човешките действия и страдания на съдбата, то християните смятат, че човек притежава свободна воля, дарена му от Създателя, и е отговорен за постъпките си. Срв. Втора апология, VII.

² Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, VIII.

³ Срв. *Първа апология*, XX; *Втора апология*, VII.

⁴ Според св. Юстин не Радамант и Минос ще бъдат съдии, а Исус Христос; следсмъртното наказание няма да трае хиляда години, а ще бъде вечно; и че ще има възкресение (срв. *Първа апология*, VIII).

⁵ Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, XXI-XXIII.

„платонизъм“¹. Платон наистина може да се счита за любимия философ на св. Юстин², а влияние от средния платонизъм³ в използваната от него терминология безспорно има, но то не е такова, че да бъде определен като „платоник“. Използването на платоническа терминология или нередките позовавания на Атинския философ не правят св. Юстин Философ и Мъченик „платоник“, както и цитирането на езически съчинения в Деяния на св. апостоли не прави св. ап. Павел езичник; нито пък използването на стоическия термин логос от св. Йоан Богослов го прави привърженик на стоицизма. Това са съвсем различни неща. Мъченикът смята, че учението на Платон като цяло не се различава от учението на Исус Христос, макар и да не е еднакво във всичките си аспекти с него⁴. Според него Платон заема различни свои твърдения от светите пророци, по-конкретно от Мойсей, които обаче не разбира правилно⁵. В този смисъл за св. Юстин Мъченик и Философ, по тези въпроси да се чете древногръцкият философ е подобно на това да се чете Свещеното Писание. А практиката да се привижда следване на философски учения, там където ги няма, е възможно да е породена от погрешния възглед, че богословие и философия са, ако не несъвместими, то поне изолирани една от друга области⁶).

¹ На възражението, че св. Юстин е повече философ-платоник, отколкото християнин, отговаря проф. И. Цоневски, вж. *Древните християнски апологети...*, с. 209-221.

² Интересно е да се отбележи, че от общо девет цитата от класически автори в двете апологии, шест са от Платон, а другите са от Ксенофонт (два) и Еврипид (един) – срв. L. Barnard. *St. Justin Martyr...*, p. 105-106, (n. 18).

³ За средния платонизъм във връзка със св. Юстин вж. L. Barnard. *Justin Martyr. His life and thought...*, p. 29-38.

⁴ Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Втора апология*, XIII. Според св. Юстин например, християнството за разлика от Платон, отхвърля предсъществуването на душите и тяхното естествено безсмъртие, и пак за разлика от него, говори за вечно, а не временно наказание за нечестивите – срв. L. Barnard. *Justin Martyr. His life and thought...*, p. 33-34.

⁵ Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, LIX и LX.

⁶ Проблем, който има своя корен още в мисълта на св. Тома от Аквино, чийто възглед се е оказал предопределящ за развитието на западната богословска, философска, а и секуларна мисъл. Л. Барнард обвинява св. Юстин именно, че не прави разграничение между теология и философия, виждайки най-добрите елементи от гръцката философия като подготовка за Христос, в Когото е разкрита истинската

Мисълта на св. Юстин е в своята същност категорично християнска. Когато тя се анализира, е значима грешка това да се прави през рационалистичните презумпции на съвременния изследовател, а не в контекста на мисълта на автора. Св. Юстин има като цяло положителна нагласа към философията не защото е повлиян, „пленен“ от нея, а защото я съпоставя със своята християнска вяра и вижда определено сходство между тях. Той приема, че Господ вдъхновява познаването на истината у всички хора. Това правилно познание принадлежи на християните, защото познанието на истината води до познание на Бога. Така излиза, че Бог подпомага хората, дори и извън християнството, да се приближат до него. Всяко правилно познание е вдъхновено от Бога и, по думите на Рихард Хайнцман, „Всичко от истината, което е било познато някога, е по своя произход християнско“¹. И онези, които живеят преди Исус Христос, но са причастни на Логоса, са считани за християни преди Христос – за таква св. Юстин счита някои от философите.² В този смисъл Платон – във връзка с истинните моменти от учението си, св. Юстин вижда не като родоначалник на платонизма, а като християнин. Респективно следващият го няма как да бъде набеждаван за „платоник“.

Св. Юстин Философ и Мъченик оценява положително моралната страна в учението на стоиците. Ценното в нея, истинните неща в другите философски учения, а и въобще у хората, се дължи на смето на Логоса (λόγος σπερματικός), което е разпръснато или посято от Него³. Самият Логос е Господ Исус Христос. Доколкото мненията на хората са били съобразни с истината, до такава степен те са били и съобразни с Логоса, Който е Истината. Точно заради това св. Юстин може да заключи, че „каквито и неща да са били правилно казани сред хората, те принадлежат на нас, християните“⁴ – тъй като са вдъхновени от Господ Исус Христос. Именно във връзка с Господ

мъдрост, Божествената философия. Според него този възглед бил в противоречие с Новия Завет – срв. L. Barnard. *Justin Martyr. His life and thought...*, p. 27.

¹ Рихард Хайнцман. *Философия на Средновековието (Основен курс по философия, т. II)*. София, 2002, с. 52.

² Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Първа апология*, XLVI.

³ Повече за тази концепция вж. у R. Norris. *God and world in Early Christian theology...*, 41-45.

⁴ Срв. Св. Юстин Философ и Мъченик. *Втора апология*, XIII.

Иисус Христос, апологетът нарича семето му сред хората „семена на истината“. Онези обаче, които си противоречат относно по-важните неща, не притежават безспорното познание. Познанието чрез семето на Логоса може да се опише като едно рационално доближаване до Христос, което е било характерно за законодатели и философи. Сред положителните примери в това отношение са философите Хераклит и Сократ, които, също като християните, са били преследвани заради това, че са живели според Логоса и са познавали истината. Споменатото познание на логосните семена преди Христос има частичен характер, защото е базирано на ограничено познание на Логоса. Затова при него са се наблюдавали някои противоречия, най-общо казано – слабости. След Въплъщението може да се говори за познание на целия Логос, Който се е явил в Личността на Господ Иисус Христос. И Неговите последователи – християните, които вече живеят не според зрънца (семена) от истината, но според целия Логос, са още по-мразени от онези, които са живели според познанието на част от Него. Въобще силите на тъмнината преследват хората, живеещи според Логоса и водещи непокован живот¹.

Концепцията за логоса в древната философия е добре позната, така че св. Юстин минава по утъпкан път. Философските течения, които развиват основните идеи за логоса и в които концепцията за него има значимо място, са стоиците и платониците. Първите разглеждат логоса като физическа енергия, която подрежда и управлява света. За тях човешкият разум (логос) е частица от космическия логос. Човешкият такъв поражда определени „обща схващания“, които те наричат семена на основни религиозни и етични вярвания, споделяни от всички хора. Именно, защото човешкият разум е частица от космическия, последният е същинският причинител на гореспоменатото познание. Тази идея преминава при платониците, но с различно съдържание. За тях логосът вече не е физическа енергия, а нематериален ум, който те идентифицират със Световната душа. Според тяхното учение „логос сперматикос“ е божествения разум, който просветлява човешкия ум, а семената на логоса представляват

¹ Сръв. *Първа апология*, XLIV, XLVI; *Втора апология*, VIII, X, XIII; L. Barnard. *St. Justin Martyr...*, p. 15.

результатите от това просветление¹.

Стъпвайки на тези философски виждания, но разбирайки Логоса така, както го представя св. ев. Йоан в неговото Евангелие, св. Юстин Философ и Мъченик доразвива концепцията за логоса². Последният не е просто някакъв рационален принцип, или нематериален ум, а Божествена Личност, приела човешка природа – Господ Исус Христос. Неговите последователи живеят не както тези преди идването Му – според семена, т.е. част от истината, но според познанието на целия Христос. Въплътеният Христос е критерий за това кое знание е истинно и кое не е, и чрез Него християните могат да разпознаят вярното и погрешното в мненията на философите³. Същевременно и преди Въплъщението функционира вдъхновяващата дейност на Логоса към хората. Той като един Сеяч (срв. Мат. 13:3-9) насажда Своето семе сред философи, законодатели, поети и сред всички хора. По този начин св. Юстин разкрива, че върховете на богопознанието, нравствеността и въобще стремежът към истината в Античността (а вероятно и във всяка епоха на човечеството), са вдъхновявани и подкрепяни от Бога. По думите на Ричард Норис, св. Юстин е носител на виждане, което приобщава към Христовото откровение „историята на гръцката мисъл, общото културно наследство на Средиземноморския свят... Христос като Логос се превръща във всеобщия Посредник на познанието на Бога, и като такъв в кулминацията на историята – не просто на Израил, но на целия „населен свят“⁴.

Св. Юстин не е систематичен християнски мислител, но неговите идеи оказват изключително голямо влияние при формирането на оценката на християнската мисъл към проблемът за вярата и разума, както и за отношението на християнството към философията. От неговата мисъл следва, че светската мисъл (независимо

¹ Срв. R. Norris. *God and world in Early Christian theology...*, 42-43.

² Според Лесли Барнард, при все, че св. Юстин стъпва на определена философска основа, най-вече на стоицизма, Логосната му концепция си е негова собствена и тя се различава от различните философски такива – срв. L. Barnard. *St. Justin Martyr...*, p. 15-16, 199-200 (n. 71).

³ Justo Gonzales. *A history of christian thought, v. I: From the beginnings to the council of Chalcedon*. Nashville, 1987, p. 104-105.

⁴ R. Norris. *God and world in Early Christian theology...*, p. 44.

от недостатъците, които тя има) във всичките ѝ прояви – философия, наука, култура, дори религия, в своите истинни прозрения и изводи представлява едно доближаване до Бога чрез разума; доближаване, което е подкрепено и насърчавано от Него. Това търсене открива пълнотата на истината в лицето на Господ Иисус Христос. Виждайки философията, поне в известен смисъл, като подготовка на елините за Иисус Христос¹, възгледите на християнския апологет могат да бъдат считани за предшественик на по-детайлно разработените такива на Климент Александрийски, който заявява директно, че както за евреите Стария Завет е подготовка за Месия, така и за елините философията е подготовка за Него.

Като оценка за ролята на св. Юстин Мъченик, не само в християнството, но и в световната цивилизация въобще, можем да се съгласим с позицията на Лесли Барнард: „Юстин заема централно място в Църквата от II в. Той е направил изключителен принос към интелектуалната традиция на християнската мисъл със своята интерпретация на логоса, чрез която той е заявил принадлежност към Христос на най-доброто от гръцката философска традиция... Той е бил при това първият мислител след св. Павел, уловил вселенския елемент в християнството и който е обобщил... цялата история на цивилизацията като намираща своя завършек в Христос“².

Използвана литература

А. Извори

1. Платон. Държавата. София, 2014.
2. Тациан. Реч против елините – цитирано по: Ante-Nicene christian library: Translation of the writings of the fathers down to a.d. 325, vol. III, Tatian, Theophilus, and the Clementine recognitions. Edinburgh, 1867 – в превод на rev. B. P. Pratten.

¹ Срв. Jörg Ulrich, "Justin Martyr". – В: *In defence of christianity: early christian apologists (Early christianity in the context of antiquity)*. Frankfurt, 2014, p. 62.

² L. Barnard. St. Justin Martyr..., p. 21. Друго значение на дейността му е посочено от Jörg Ulrich: „Във време, в което изглежда, че християнството става все по-маргинализирано в множество общества по света, и следователно апологетичната дейност е по-опасна отвсякога, има голяма стойност в изучаването на Юстиновите творби, защитаващи и промотиращи християнството“. J. Ulrich. *Justin Martyr...*, p. 66.

3. Тертулиан. Против Валентинианите – цитирано по: Philip Schaff. Ante-Nicene Fathers. Vol. III, Latin Christianity: Its Founder, Tertullian, 2017.
4. Св. Юстин Философ и Мъченик. Първа апология – цитирана по изданието: Leslie Barnard. St. Justin Martyr. The First and Second apologies. Mahwah, New Jersey, 1997.
5. Св. Юстин Философ и Мъченик. Втора апология – цитирана по: Leslie Barnard. St. Justin Martyr...
6. Св. Юстин Философ и Мъченик. Диалог с Трифон юдеина – цитиран по: Thomas Falls. St. Justin Martyr. The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God“. Washington, D.C, 2008.

Б. Вторична литература

Кирилица

1. Юлиан Великов. Знание, взаимност и философия в ранните свети отци и църковни писатели. [Русе], 2019.
2. Анна Цветкова-Глазер. Раннохристиянски автори и произведения. София, 2015.
3. Иван Реверсов. Апологети. Защитници Християнства. Санкт-Петербург, 2007.
4. Рихард Хайнцман. Философия на Средновековието (Основен курс по философия, т. II). София, 2002.
5. Илия Цоневски. Древните християнски апологети и гръцката философия – В: Годишник на Духовната академия (ГДА), т.VII, 1957/1958. София, 1958.
6. Илия Цоневски. Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели. София, 1986.

Латиница

1. Leslie Barnard. Justin Martyr. His life and thought. Cambridge, 1967.
2. Justo Gonzales. A history of christian thought, v. I: From the beginnings to the council of Chalcedon. Nashville, 1987.
3. Richard Norris. God and world in Early Christian theology: A study in Justin Martyr, Irenaeus, Tertullian and Origen. London, 1966.
4. Jörg Ulrich. Justin Martyr. – В: In defence of christianity: early christian apologists (Early christianity in the context of antiquity). Frankfurt, 2014.